

Павло Сильвестер
студент гр. ПОФГм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Тетяна Кізіма

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ СТИМУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

Вивчення зарубіжного досвіду реалізації програм стимулювання трудових доходів населення необхідно розглядати як важливе підґрунтя для розробки обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення політики регулювання цих доходів в Україні. В умовах євроінтеграції нашої держави та її прагнення до впровадження кращих практик соціально-економічного регулювання вивчення досвіду держав ЄС та інших розвинених країн набуває особливої актуальності. Аналіз міжнародного досвіду засвідчує, що найбільш ефективні результати у сфері підвищення доходів громадян досягаються через комплексне поєднання трьох взаємопов'язаних напрямів державної політики у сфері доходів населення: підтримання зайнятості та ринку праці, розвитку підприємницького середовища і впровадження програм фінансової грамотності [12].

Серед державних програм підтримки зайнятості населення особливої уваги заслуговує досвід скандинавських країн, передусім Швеції та Данії. Шведська модель так званої «активної політики зайнятості» формувалася ще з 1950-х років під впливом ідей економістів Г. Рена та Р. Мейднера й полягала у поєднанні жорсткої макроекономічної стабілізації, централізованого колективного переговорного процесу та активних заходів сприяння зайнятості. Л. Кац зазначав, що шведські програми перенавчання та субсидованої зайнятості дозволяли підтримувати структурно низький рівень безробіття навіть в умовах кризових явищ. Це позитивно впливало на сукупні доходи домогосподарств [7]. Сучасна шведська система стимулювання доходів населення передбачає активні заходи сприяння зайнятості, які реалізує спеціальне Агентство зайнятості Arbetsförmedlingen. Ці заходи охоплюють такі дії, як: складання індивідуальних планів пошуку роботи; субсидування найму для роботодавців; програми перекваліфікації та підтримки мобільності робочої сили.

Значний інтерес з точки зору можливості використання в Україні викликає данська концепція «flexicurity», яка передбачає гнучкі умови для роботодавців щодо найму і звільнення працівників, але в поєднанні із розширеними системами соціального захисту безробітних та активними програмами зайнятості. Основні аспекти цієї концепції проаналізовані у працях Т. Андерсена та М. Сварера [1]. Особливість данської моделі полягає в тому, що вона виконує подвійне завдання: з одного боку, допомагає зайнятим зберегти роботу; з іншого боку, забезпечує швидке повернення до продуктивної зайнятості тим, хто її втратив. Завдяки цьому данська модель активного захисту працюючих осіб забезпечує мінімізацію втрати доходів населення. За даними ОЕСР, рівень заміщення доходу при безробітті в Данії сягає 90% від попереднього заробітку протягом перших місяців, що дозволяє громадянам зберігати купівельну спроможність та не скочуватися у бідність.

Важливою особливістю данської моделі «flexicurity» є активна профорієнтація та обов'язковий моніторинг активності безробітних у пошуку роботи, що запобігає перетворенню соціальних виплат на постійне джерело існування замість інструмента тимчасової підтримки.

Досвід Німеччини у сфері підтримки зайнятості пов'язаний передусім із системою *Kurzarbeit* – скороченого робочого часу, яка дозволяє роботодавцям тимчасово скорочувати години роботи замість масових звільнень, при цьому держава компенсує частину втраченого заробітку працівникам. Ця система набула широкого застосування під час фінансової кризи 2008-2009 рр. і пандемії COVID-19. На думку О. Бланшар, подібні механізми дають можливість зберігати людський капітал в підприємствах та уникати великих соціальних витрат, пов'язаних із тривалим безробіттям. Водночас, меншого шоку також зазнають доходи домогосподарств, які зіштовхуються з ризиком значного падіння у випадку стандартного звільнення працівника [3]. Не варто ігнорувати також психологічні переваги німецької моделі підтримки зайнятості, адже збереження робочого місця навіть у скороченому форматі підтримує фінансову впевненість працівника та його схильність до споживання. Завдяки цьому держава може уникнути зниження внутрішнього попиту в періоди зростання безробіття. Важливою складовою німецької моделі підтримки зайнятості є також мережа регіональних агентств зайнятості *Bundesagentur für Arbeit*, які поєднують функції виплати допомоги та активного посередництва на ринку праці.

Предметом окремого наукового дискурсу є проблематика стимулювання зайнятості в умовах збройного конфлікту та відновлення після нього. На підставі вивчення досвіду Боснії та Герцеговини, Руанди та Ізраїлю після збройних конфліктів П. Кольє і А. Хоффлер роблять висновок, що ефективне збереження та відновлення зайнятості після завершення конфлікту потребує цілеспрямованих державних програм переорієнтації працюючих з воєнного на цивільний сектор, залучення міжнародної технічної допомоги і пільгового кредитування підприємств, які відновлюють діяльність [4].

Вагомий досвід реалізації програм підтримки малого та середнього бізнесу як інструменту стимулювання росту доходів громадян від трудової діяльності мають США. У цій країні за їхнє виконання відповідає спеціальна структура – Адміністрація малого бізнесу (SBA). Субсидовані позики для початківців-підприємців, програми мікрокредитування і консультаційні сервіси через мережу SCORE, які надає SBA, відіграють помітну роль у зниженні бар'єрів для започаткування власного бізнесу, особливо серед вразливих груп населення, таких як жінки, ветерани та інші [5]. Програма мікрокредитування SBA надає позики розміром до 50 тис. дол. для стартапів, завдяки чому тисячі громадян отримують можливість реалізувати свій підприємницький потенціал та сформувати самостійне джерело доходу. Важливим елементом американської моделі є також система бізнес-інкубаторів та акселераторів, які надають послуги менторства та консультування. На наш погляд, така практика має виняткові переваги, оскільки для підприємців початківців проблемою є не тільки нестача фінансових ресурсів, але й брак управлінських компетентностей та досвіду.

Активно використовувала підтримку підприємництва для післявоєнного відновлення економіки також Республіка Корея. Після Кореїської війни ця країна перетворилася з аграрної периферії на одну з провідних індустріальних держав, значною мірою завдяки цілеспрямованій державній підтримці малого та середнього підприємництва. Й. Сонг визначає корейський підхід до підтримки зайнятості та підприємництва як поєднання стимулюючої промислової політики з жорсткими стандартами результативності для підприємств-одержувачів допомоги. За програмами підтримки підприємництва держава надавала доступ до пільгових кредитів для бізнесу, реалізовувала заходи із захисту внутрішнього ринку, але вимагала від підприємств досягнення конкурентоспроможності на міжнародних ринках [9]. На наш погляд, такий принцип умовності державної підтримки має бути покладений в основу ефективної підприємницької політики в Україні.

Поряд із програмами підтримки зайнятості та підприємництва, важливу роль у стимулюванні приросту доходів домогосподарств відіграють програми фінансової грамотності. Дослідження А. Лусарді та О. Мітчелл демонструють статистично значущий зв'язок між рівнем фінансових знань населення та його здатністю ефективно управляти власними доходами, формувати заощадження та здійснювати інвестиції. Проаналізувавши дані по 150 тисячах домогосподарств у 25 країнах, вчені довели, що низька фінансова грамотність стає причиною неефективного планування власного доходу після виходу на пенсію, надмірного накопичення боргів та нераціонального розподілу активів. Як підсумок, недостатня фінансова обізнаність негативно позначається на рівні добробуту домогосподарства [10; 11].

Розвинені країни досягли помітних успіхів у реалізації програм сприяння фінансовій грамотності населення. Наприклад, у США таку програму реалізують Бюро фінансового захисту споживачів (CFPB) та Рада з фінансової грамотності та освіти. Поряд з цим, Федеральна корпорація страхування депозитів (FDIC) започаткувала програму «Money Smart» для малозабезпечених верств населення і мігрантів, в рамках якої її учасники отримують безкоштовні курси фінансового планування, бюджетування та кредитної грамотності. За підсумками оцінювання понад 200 програм підвищення фінансової грамотності Д. Фернандес, Дж. Лінч та Р. Г. Нетермейер зазначають, що найбільший ефект дають просвітницькі програми, які спрямовані не тільки на передачу знань, але також на конкретні зміни у фінансовій поведінці людей [6]. Ця думка дає підстави стверджувати, що навчальні програми з фінансової грамотності мають проектуватись навколо практичних ситуацій прийняття рішень і не передбачати виключно лекційний формат донесення інформації. Крім цього, просвітницькі заходи також мають враховувати специфіку конкретної цільової аудиторії, щоб посилити ефект від навчання.

Найбільш системно до реалізації заходів із підвищення рівня фінансової грамотності населення підходять у Великобританії. Під керівництвом Money and Pensions Service (Національна консультаційна служба при Міністерстві праці та пенсій) у країні реалізується Національна стратегія фінансової грамотності, яка охоплює усі вікові групи населення – від шкільних програм фінансової освіти до підтримки людей похилого віку у питаннях пенсійного планування. Як свідчать тематичні дослідження, ці програми фінансового консультування у поєднанні з обов'язковим зарахуванням фінансової освіти до програми шкільного навчання

демонструють високу ефективність у розвитку фінансових компетентностей молоді [2]. Результати моніторингу цієї програми свідчать, що учасники заходів із фінансового консультування на 24% рідше використовують споживчі кредити з невідповідними умовами та вдвічі частіше формують надзвичайний фінансовий резерв (так звану «подушку безпеки») у розмірі принаймні тримісячних витрат [2].

Особливий інтерес мають програми підвищення фінансової грамотності у країнах Центрально-Східної Європи, які дещо подібні до України за моделлю економіки та поступово інтегруються у європейський економічний простір. Серед цих країн вирізняється Естонія, яка визнана одним із лідерів у сфері цифровізації публічного управління та розвитку електронних фінансових послуг. Програми фінансової грамотності в Естонії реалізуються через Фонд фінансової грамотності (Rahatarkus), який надає безкоштовні онлайн-курси, інструменти планування особистого бюджету та консультаційну підтримку громадян. На думку Л. Клеппера і А. Лусарді, ключовим чинником ефективності естонської системи підвищення фінансової грамотності є те, що вона передбачає інтеграцію цифрових інструментів фінансового управління з освітніми програмами [8]. Після інтеграції до ЄС загальнонаціональну програму «Мої фінанси» (Moje finance) започаткувала Польща. Ця програма поєднувала шкільну фінансову освіту з просвітницькою медіакампанією і наданням безкоштовних консультаційних послуг через мережу регіональних фінансових консультантів. Завдяки реалізації цієї програми впродовж п'яти років вдалось досягти значного підвищення рівня охоплення населення базовою фінансовою освітою [12; 13].

Узагальнюючи зарубіжний досвід, можна виокремити декілька ключових принципів ефективних програм стимулювання трудових доходів населення. По-перше, успішні програми є комплексними, тобто поєднують заходи ринку праці, підтримки підприємництва та фінансової освіти. По-друге, вони орієнтовані на конкретні вразливі групи населення – молодь, жінок, осіб з обмеженими можливостями, мігрантів та, що особливо актуально для України, внутрішньо переміщених осіб. По-третє, ефективні програми передбачають активне залучення роботодавців та фінансових установ як партнерів, а не лише держави як єдиного суб'єкта підтримки. По-четверте, умовність державної підтримки підприємництва, тобто прив'язування допомоги до досягнення конкретних результатів значно підвищує її ефективність і запобігає нецільовому витрачанням ресурсів. Нарешті, впровадження цифрових інструментів та онлайн-платформ підвищує рівень охоплення та доступність просвітницьких програм, знижує операційні витрати та усуває географічні бар'єри. Ці принципи мають стати основою для формування вітчизняної системи підтримки та максимізації доходів громадян як у воєнний, так і у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Andersen T. M., Svarer M. Flexicurity – Labour Market Performance in Denmark. *CESifo Economic Studies*. 2007. Vol. 53. No. 3. P. 389-429. DOI: 10.1093/cesifo/ifm015.
2. Atkinson A., Messy F. Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*. 2012. No. 15. OECD Publishing.

3. Blanchard O. European unemployment: the evolution of facts and ideas. *Economic Policy*. 2006. Vol. 21, No. 45. P. 5–59.
4. Collier P., Hoeffler A. Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers*. 2004. Vol. 56, No. 4. P. 563–595.
5. Federal Reserve Banks. 2022 Report on Employer Firms: Findings from the 2021 Small Business Credit Survey. Federal Reserve Banks, 2022. URL: <https://www.fedsmallbusiness.org/reports/survey/2022/2022-report-on-employer-firms>
6. Fernandes D., Lynch J. G., Netemeyer R. G. Financial literacy, financial education, and downstream financial behaviors. *Management Science*. 2014. Vol. 60, No. 8. P. 1861–1883.
7. Katz L. F. Active labor market policies to expand employment and opportunity. *Economic Review – Federal Reserve Bank of Kansas City*. 1994. Vol. 79, No. 1. P. 3–47.
8. Klapper L., Lusardi A. Financial literacy and financial resilience: Evidence from around the world. *Financial Management*. 2020. Vol. 49, No. 3. P. 589–614. DOI: 10.1111/fima.12283
9. Korea Development Institute (KDI). KDI Economic Outlook. Seoul: KDI, 2022. URL: <https://www.kdi.re.kr/en/research/economicOutlook>
10. Lusardi A., Mitchell O. S. The economic importance of financial literacy: theory and evidence. *Journal of Economic Literature*. 2014. Vol. 52, No. 1. P. 5–44.
11. Горин В. П., Булавинець В. М. Теоретичні засади бюджетних трансфертів як інструмента фінансового регулювання суспільного добробуту. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 5/1. С. 11-17. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37975>
12. Фінанси зарубіжних країн: навч. посіб. / О. П. Кириленко, Т. О. Кізіма, Н. Я. Кравчук [та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 420 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/9c3542fd-ea70-44b2-a97b-85e8a5d393f3>
13. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>